

Косілова Ольга Іванівна,
кандидат політичних наук, доцент, науковий співробітник
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5574-3771

ПРАВО НА ГІДНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

У статті аналізується право на гідність як основоположне природне право особи. Досліджується його наукове обґрунтування в Україні, нормативний захист, а також практика Конституційного Суду України та Верховного Суду України. Встановлено тісний взаємозв'язок права на людську гідність з правом на життя, правом на захист честі та ділової репутації, правом на забезпечення належного життєвого рівня та доступу до соціальних благ. Виявлено, що гідність особи як морально-ціннісна категорія та природне право особи закріплено нормами публічного та приватного права, що відображає дуальну структуру цього права.

Ключові слова: гідність, право на людську гідність, посягання на людську гідність, право на життя, право на свободу, судовий захист, конституційні права, Конституційний Суд України, Верховний Суд України.

Людська гідність як багатоаспектний феномен є предметом дослідження не лише правових наук, але й філософії, теології, етики тощо. Загалом гідність людини розуміється як ідея про те, що всі люди мають однакову цінність незалежно від будь-яких особливостей (рис), таких як походження, стать чи вік. Право на людську гідність тлумачиться сучасними вітчизняними та зарубіжними дослідниками як визначальне природне право особи. У випадках порушення якогось права людини чи якоїсь свободи завжди принижується її гідність. В Україні право на людську гідність розцінюється як рівнозначне та співмірне з іншими природними правами, такими як право на життя, на свободу тощо. Тоді як в інших державах, зокрема в Німеччині, право на людську гідність є найвищою конституційною цінністю та джерелом усіх інших прав людини.

З юридичної точки зору, право на людську гідність належить до природних прав людини і становить одну з головних правових цінностей, яка є критерієм оцінки конституційності та законності актів, дій (або бездіяльності) державних органів і посадових осіб, фізичних та юридичних осіб.

Правову природу, механізми захисту права на людську гідність, його роль і значення в системі прав і свобод людини і громадянина досліджували багато українських та зарубіжних вчених, зокрема В. Головченко, О. Грищук, О. Мучнік, П. Рабінович, З. Ромовська, Р. Арнольд, Б. Банашак, С. Вдовіченко, І. Головань, М. Гультай, В. Кампо, В. Овчаренко, М. Савчин, Є. Шишкіна, Т. Фулей, Н. Шукліна та інші. Серед зарубіжних дослідників варто зазначити наукові праці М. Ленера, Г. Дюріга, Ю. Габермаса, Й. Інзее, Х. Драєра, Б. Шлоєра та інших.

Метою статті є дослідження ролі та місця права на людську гідність у правовій доктрині, системі нормативно-правових актів та в судовій практиці в Україні.

Визначення людської гідності в конституціях країн світу є різноманітні. Зокрема, Конституція Іспанії проголошує людську гідність як “основу політичного порядку і соціального миру” (стаття 10.1) [1].

Основний Закон Німеччини у ст. 1 дає таку характеристику людської гідності: 1) Людська гідність недоторканна. Поважати і захищати її є обов’язком усієї державної влади. 2) Тому німецький народ визнає невід’ємні та невідчужувані права людини як основу всякої людської спільноти, миру і справедливості у світі. 3) Наступні основні права є нормами прямої дії для законодавчої, виконавчої і судової влади [2].

Угорська Конституція раніше у статті 54 (1) визначала людську гідність як природне право, якого ніхто не може позбавити свавільно [3].

Українські дослідники по-різному тлумачать зміст категорії гідність. Зокрема, М. Савчин зазначає, що: “У конституційній доктрині людська гідність розуміється дуально як цінність та суб’єктивне публічне право [4, с. 111]. Дослідник також підкреслює, що Конституція України у ст. 3 доволі сумбурно приділяє увагу людській гідності, оскільки характеризує її як “соціальну цінність” поряд із людиною, життям і здоров’ям людини, честю, недоторканністю та безпекою, хоча перераховані конституційні блага не є однопорядкові щодо людської гідності, оскільки вони походять від неї або навіть можуть служити критерієм її обмеження (безпека) [4, с. 112].

На підтвердження думки М. Савчина можна навести широко відоме рішення Федерального конституційного суду Німеччини у справі Лют (Lueth), яке ґрунтується на ідеї, що гідність людини знаходиться на верхівці конституційних цінностей, які зумовлюють систематику юридичного захисту та його ефективність [5].

Н. Шукліна трактує гідність людини в загальносоціальному значенні, як сукупність різноманітних орієнтирів, соціальних і правових можливостей, а також “індивідуальної” культури держави, що визначають сутність людської гідності на певному етапі історичного розвитку цивілізації. У суто правовому значенні дослідниця трактує гідність людини як сукупність особистих прав і свобод, реалізація яких дозволяє кожній людині бути і залишатися особистістю [6, с. 220].

В. Головченко та О. Головченко, зазначають, що гідність у правовій системі – це не лише конституційний принцип, а й природне, невід’ємне право кожної людини. На основі принципу гідності формується суб’єктивне право людини на гідність [7, с. 55.].

На думку вітчизняної правознавчині О. Грищук, в основі людської гідності лежить приватна автономія: “Лише за наявності особливого виду контролю, який включає не нав’язаний, а усвідомлений вибір серед альтернатив, які людина розсудливо зважила під кутом зору значущості самого вибору серед доступних альтернатив” [8, с. 66–67]. Дослідниця зауважує, що людська гідність має подвійну природу: з одного боку, людська гідність втілює всі найкращі ціннісні здобутки людства, виражає рівень гуманістичного розвитку автономної людини як родової істоти; з іншого боку, людська гідність вчиняє прямий і безпосередній вплив на

© Kosilova Olha, 2020

кожну людину, корегуючи її поведінку через базові цінності суспільства, формуючи її погляди на життя, а також – особисту систему цінностей і ціннісні орієнтації і, таким чином, зумовлює та формує особисту гідність кожної людини [9, с. 30].

Російська дослідниця А. Будагова вважає, що людську гідність слід розуміти у двох значеннях: в об'єктивному – як визнання і повагу до особи з боку оточення, і в суб'єктивному – як усвідомлення особою свого суспільного становища [10, с. 139–140].

Таким чином, на нашу думку, право на людську гідність можна узагальнено визначити як природне право особи, що не залежить від соціального, расової, національної чи іншої приналежності, надається людині від народження та діє після смерті, базується на усвідомленні особою власної цінності, що реалізується у вільному самовираженні в суспільстві та автономії.

Слід також наголосити на тому, що чинне законодавство України, хоча і приділяє значну увагу людській гідності та правам і свободам людини, не містить визначення понять гідності, як і тісно пов'язаних з нею категорій, таких як честь, ділова репутація тощо. У Постанові Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 “Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, також ділової репутації фізичної та юридичної особи” це пояснюється тим, що вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту [11]. У зв'язку з цим їх зміст, обсяг, сферу захисту доволі складно визначити. У зазначеній вище постанові є визначення поняття “гідність” та пов'язаних з нею понять “честь”, “ділова репутація”. Наразі це, мабуть, єдиний підзаконний нормативно-правовий акт, що містить ці визначення. Зокрема, у постанові зазначено, що під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності; з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб – підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин [11].

Але, як зазначає німецький дослідник Б. Шлоер, незважаючи на відсутність нормативного визначення, поняття “гідність” (право на гідність) закріплено нормами різних галузей права у низці законодавчих актів. Дослідник зазначає, що терміни “гідність”, “гідність людини”, а також пов'язані формулювання “честь та гідність” зустрічаються приблизно у 70 законах. Ці закони можна поділити на такі групи: 1) громадська (публічна) безпека, кримінальна відповідальність, дисциплінарна відповідальність; 2) захист особистої честі, професійної репутації, регулювання діяльності засобів масової інформації (ЗМІ); 3) освіта (у тому числі, дошкільна освіта); 4) захист спеціальних груп людей (дітей, біженців, людей, інфікованих ВІЛ тощо) [12, с. 475].

Застосування вказаної термінології дозволяє виокремити такі види правового регулювання. Зокрема, у першій групі чітко виділяється використання словосполучень “людська гідність”, “гідність”, а також прикметника “нелюдський” (наприклад, ст. 22 Закону України від 12.05.2015 № 389-VIII “Про правовий режим воєнного стану” [13]); коли йдеться про регулювання ЗМІ та способи висловлювання думки, здебільшого застосовуються висловлювання “честь та гідність”, а також “професійні права, честь і гідність” (наприклад, ст. 23 Закону України від 05.07.2012 № 5076-VI “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [14]). У законах про освіту застосовується термін “гідність” (ст. 36 Закону України від 11.06.2001 № 2628-III “Про дошкільну освіту” [15]). У законах, що стосуються захисту дітей та особливих груп, застосовується термін “гідність людини” (ст. 155 Сімейного Кодексу України [16]). Нарешті, у публічному регулюванні застосовуються терміни “гідний соціальний захист” (Закон України від 20.05.2010 № 2278-VI “Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010” рік [17]).

Згадані чотири групи відображають різні потенційні загрози гідності: перша та четверта групи стосуються захисту від порушень, що здійснюються шляхом психічного та фізичного втручання, у другій групі мова йде про порушення самоцінності особи, у третій – про порушення психічного та фізичного характеру та захист честі особи [12, с. 485].

Право на людську гідність закріплене в положеннях Основного Закону, нормах Цивільного та Кримінального кодексів. Зокрема, у преамбулі до Конституції України зазначено про необхідність “забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя”; у ст. 3 закріплено положення про те, що “людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”; у ст. 21 “усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах”; у ст. 41 “використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян”; а ст. 68 обов’язок кожного “не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей”; у ст. 105 передбачено відповідальність за посягання на честь і гідність Президента України. Ст. 28 Конституції України закріплює право кожного на повагу до його гідності та встановлює норму, за якою катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведження і покарання, є грубим порушенням прав людини [18].

Як зазначає М. Антонович, ст. 28 Основного Закону відтворює зміст міжнародних нормативно-правових актів, зокрема, ст. 5 Загальної декларації прав людини та ст. 7, 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 3 “Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини”, а також відповідні положення “Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання” (1984 р.) та “Європейської конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню” (1987 р.), стороною яких є Україна [19, с. 128].

Посягання на людську гідність захищається нормами кримінального права України. Зокрема, у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) визнають такі злочини проти гідності, як катування (ст. 127), незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142). У ст. 146–151 розділ III КК України визначені

види злочинів проти волі, честі та гідності особи: незаконне позбавлення волі або викрадення людини, насильницьке зникнення, захоплення заручників, підміна дитини, торгівля людьми, експлуатація дітей, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги, примушування до шлюбу. У ст. 152–156 розділу IV визначені злочини проти статевої свободи та недоторканності, які за своїм змістом також є злочинами проти гідності особи. Положення ст. 365 ч. 1–2 про перевищення влади або службових повноважень та ст. 387 ч. 2–3 розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування також розцінюються як злочини проти гідності особи [20].

Норми цивільного законодавства закріплюють право на повагу до гідності та честі особи. Згідно зі ст. 201 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) честь, гідність і ділова репутація є особистими немайновими благами, які охороняються цивільним законодавством. Відповідно до ст. 297 ЦК України гідність та честь фізичної особи є недоторканими. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі. Ст. 298 закріплює зобов'язання шанобливо ставитися до тіла людини, яка померла та до місця поховання людини. Згідно зі ст. 299 ЦК України фізична особа має право на недоторканність своєї ділової репутації. Фізична особа може звернутися до суду з позовом про захист своєї ділової репутації [21].

У практиці Конституційного Суду України наразі не має рішень, які стосуються лише порушення права на людську гідність, хоча є низка рішень, в яких є посилання на гідність особи та пов'язані з нею категорії та права. Зокрема, Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване ст. 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав [22].

Тлумачення Конституційним Судом України ст. 27, 28 Конституції України дає підстави стверджувати про наявність у зазначених статтях негативного обов'язку держави утримуватися від діянь, які посягали б на права людини на життя та повагу до її гідності та позитивний обов'язок держави, який полягає, зокрема, в забезпеченні належної системи національного захисту конституційних прав людини шляхом розроблення відповідного нормативно-правового регулювання; впровадженні ефективної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини; створенні умов для реалізації людиною її фундаментальних прав і свобод; гарантуванні порядку відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушень конституційних прав людини; забезпеченні невідворотності відповідальності за порушення конституційних прав людини [23].

Право на людську гідність також тлумачиться Конституційним Судом України у тісному взаємозв'язку з правом на життя. Так, у рішенні від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 [24] Конституційний Суд України зазначає, що смертна кара як вид покарання суперечить статті 28 Конституції України, відповідно до якої “ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню”. У зв'язку з цим позитив-

© Kosilova Olha, 2020

ний обов'язок держави стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя та неналежного поводження, у тому числі й щодо осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі під повним контролем держави.

Конституційний Суд України зазначає, що положення статей 3, 21, 46, 48, 68 Основного Закону України корелюють із міжнародними та європейськими стандартами щодо “гідного людського життя”, “мінімальних вимог існування в умовах, гідних людини”, прав людини “не зазнавати голоду” та на “захист від бідності”, якими має керуватися соціальна держава. Водночас у рішенні Конституційного Суду України від 22.05.2018 також розмежовано соціальні права від привілеїв і зазначено, що пільги не підпадають під конституційні гарантії [25].

Право на людську гідність теж тлумачиться Конституційним Судом України в контексті забезпечення права на належний життєвий рівень. У рішенні Великої палати Конституційного Суду України від 28.12.2014 № 76 VIII було зазначено, що “...зміни законодавства у соціальній сфері, складна фінансово-економічна ситуація, потреба в забезпеченні збалансованості Державного бюджету України не повинні призводити до порушення гідності людини, яка належить до фундаментальних цінностей, захищених Конституцією України, та становить основу системи конституційного захисту прав і свобод людини і громадянина” [26].

Конституційний Суд України також зазначив, що “додержання конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права обумовлює здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України” (стаття 1, частина перша статті 8 Основного Закону України) [27], а також, що “основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї” [28]. Водночас у рішенні № 5-р/2018 було розмежовано соціальні права від привілеїв і зазначено, що пільги не підпадають під конституційні гарантії [29, с. 111].

Право на гідність також згадується у рішеннях Верховного Суду України. Йдеться про порушення гідності людини через висловлювання думки та у ЗМІ. Право на гідність тут завжди пов'язане з честю. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 “Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи” йдеться про необхідність забезпечення судами балансу при вирішенні справ про захист гідності, честі та ділової репутації між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з іншого боку [30].

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 “Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав” при розгляді

підстав для позбавлення батьківських прав є положення, що безпосередньо стосуються гідності особи. Зокрема, це жорстке поводження з дитиною, що полягає у фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо [31].

Як порушення права на гідність слід розцінювати поведінку посадових осіб при перевищенні влади або службових повноважень, якщо вона супроводжується насильством, застосуванням зброї або болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями (ч. 2 ст. 365 КК України). Слід підкреслити, що насильство при перевищенні влади або службових повноважень може бути як фізичним, так і психічним. “Болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, необхідно вважати дії, які завдають йому моральних страждань” (ч. 2 ст. 365 КК України). Фізичне насильство може полягати у протиправному застосуванні спеціальних засобів (наручники, гумові кийки, отруйні гази, водомети тощо), тривалому позбавленні людини їжі, води, тепла, залишенні її у шкідливих для здоров'я умовах, використанні вогню, електроструму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, а також у приниженні честі, гідності, завданні особливого фізичного болю чи заподіянні душевних переживань, глумління тощо [32].

Узагальнюючи зазначене вище, зробимо такі висновки. Право на людську гідність належить до природних прав людини і становить одну з головних правових цінностей. Проведений аналіз правових норм України свідчить, що право на людську гідність є одним із визначальних особистих прав, як і право на життя, на свободу, особисту недоторканність тощо. Додержання вимог поваги до гідності людини є джерелом демократичної легітимації юрисдикційної діяльності. Водночас гідність як окреме право досі не стала самостійним предметом науково-правового аналізу.

Виникнення та припинення права на гідність здебільшого пов'язують із народженням та смертю особи. В Україні також діє принцип захисту гідності до особи, яка померла, та до місця її поховання. Разом з тим, ембріон людини не має належного правового захисту в Україні, на відміну від Німеччини, де аборти є суворо забороненими.

Конституційний захист гідності особи здійснюється, зазвичай, у формі закріплення права людини на повагу до її гідності, а також заборони катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання, заборони медичних, наукових чи інших дослідів над людиною без її вільної згоди.

Гідність як ціннісно-моральна правова категорія закріплена нормами конституційного, цивільного, кримінального права та адміністративного права. Здебільшого захист права на людську гідність корелюється із правом на захист честі та ділової репутації. Водночас законодавство України не містить спеціальної правової норми, де визначено поняття права на людську гідність. На нашу думку, це правильно, оскільки чітке формулювання зазначеного права може обмежити сферу дії його захисту.

Серед українських науковців немає єдиного бачення права на гідність як основоположного природного права. У конституційній доктрині людська гідність розуміється як цінність та суб'єктивне публічне право. Сутнісний зміст гідності

© Kosilova Olha, 2020

людини складають можливість індивіда самоідентифікуватися, самовиражатися та вільно розвиватися як особистості у всіх її проявах. Це має важливе значення для характеристики прав людини і основоположних свобод, зокрема того, чи мають вони універсальний характер.

Незважаючи на те, що поняття гідності зустрічається в низці нормативно-правових актів, прецедентна практика є надзвичайно низькою в Україні. Так, практика Конституційного Суду України має окремі рішення, що опосередковано стосуються захисту права на людську гідність. Право на людську гідність тлумачиться Конституційним Судом України в тісному взаємозв'язку з правом на життя, а також з правом на достатній та гідний життєвий рівень, що включає у себе наявність мінімальних соціальних благ.

У постановах Пленуму Верховного Суду України містяться положення щодо захисту гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи. Порушення права гідності пов'язується також з перевищенням влади або службових повноважень, що супроводжуються насильством, застосуванням зброї, болісними й такими, що ображають особисту гідність діями. Права гідності дитини порушуються у випадках неналежного виконання батьками своїх батьківських обов'язків та нанесення їй фізичної чи моральної шкоди тощо.

Отже, проведений аналіз нормативного забезпечення права на гідність, а також наукових досліджень, що здійснюються у цьому напрямі в сучасній Україні, підтверджує необхідність подальшого наукового вивчення та обґрунтування, вдосконалення правових механізмів для його належного закріплення, захисту та відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція Іспанії. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM#11> (дата звернення: 15.02.2020).
2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-iminternet.de/gg/GG.pdf> (дата звернення: 14.01.2020).
3. Конституція Угорської Республіки. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/hungary.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).
4. *Савчин М.В.* Порівняльно-конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
5. BVerfGE 7,198 ff. Beschluss vom 15. Januar 1958 – 1 BvR 400/51 URL: [undesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1958/01/rs19580115_1bvr040051.html](https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1958/01/rs19580115_1bvr040051.html) (дата звернення: 15.02.2020).
6. *Шукліна Н.Г.* Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики): монографія. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 424 с.
7. *Головченко В.В., Головченко О.В.* Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні: монографія. Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2012. 328 с.
8. *Гришук О.В.* Людська гідність у праві: філософські проблеми. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 428с.
9. Гідність людини. Що ми розуміємо під “гідністю”, “людиною” та “людською гідністю”? Матеріали міжнародного науково-практичного семінару “Людська гідність у праві Німеччини, Польщі та України”. Київ, 2016. 216 с.
10. *Будагова А.Ш.* Достоинство личности. Конституционное право: словарь / отв. ред. В.В. Максаков. Москва, 2001. С. 139–140.
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 15.02.2020).

© Kosilova Olha, 2020

12. *Schloer B.* Die Menschenwürde im ukrainischen Recht. *Osteuropa Recht*, 2017, S. 475–497.
13. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення 15.02.2020).
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення 15.02.2020).
15. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 червня 2001 року № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення 15.02.2020).
16. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 15.02.2020).
17. Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік: Закон України від 20 травня 2010 року № 2278-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2278-17> (дата звернення 15.02.2020).
18. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
19. *Антонович М.* Україна в міжнародній системі захисту прав людини: монографія. Київ: Видавничий дім “КМ Academia”, 2000. 262 с.
20. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.
21. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356
22. Конституційний Суд України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-konstytutsiyogo-sudu-ukrayiny-no-5-r2018> (дата звернення 15.02.2020).
23. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997-2018). URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-prava-svobody-i-obovyazky-lyudyny-i-gromadyanyna> (дата звернення 15.02.2020).
24. Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99> (дата звернення 12.01.2020).
25. Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 р. № 5-р/2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-konstytutsiyogo-sudu-ukrayiny-no-5-r2018> (дата звернення 12.01.2020).
26. Рішення Конституційного Суду України від 28 грудня 2014 року № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (дата звернення 12.01.2020).
27. Рішення Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11> (дата звернення 12.01.2020).
28. Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12> (дата звернення 12.01.2020).
29. *Савчин М.В.* Порівняльно-конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
30. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 15.02.2020).
31. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07> (дата звернення 15.02.2020).
32. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного суду України від 26.12.2003 № 15 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03> (дата звернення 15.02.2020).

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ispanii. “The Constitution of Spain”. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM#11> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-iminternet.de/gg/GG.pdf> (date of application: 14.01.2020) [in German].
3. Konstytutsiia Uhorskoj Respubliky. “The Constitution of the Republic of Hungary.” URL: <https://legalns.com/download/books/cons/hungary.pdf> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

© Kosilova Olha, 2020

4. *Savchyn M.V.* (2019) Porivnialno-konstytutsiine pravo: navchalnyi posibnyk. “Comparative Constitutional Law”: Tutorial. Kyiv: Yurinkom Inter. 328 p. [in Ukrainian].
5. BVerfGE 7,198 ff. Beschluss vom 15. Januar 1958 – 1 BvR 400/51 URL: [undesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1958/01/rs19580115_1bvr040051.html](https://www.undesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1958/01/rs19580115_1bvr040051.html) (date of application: 15.02.2020) [in German].
6. *Shuklina N.H.* (2005) Konstytutsiino-pravove rehuliuвання prav i svobod liudyny i hroma dianyna v Ukraini (problemy teori yi ta praktyky): monohrafiia. “The constitutional and legal regulation of human and citizen’s rights and freedoms in Ukraine (problems of theory and practice)”: monograph / N.H. Shuklina. K.: Center for Educational Literature. 424 p. [in Ukrainian].
7. *Holovchenko V.V.* (2012) Pravozaostovuvannia i zakhyst prav liudyny v suverennii Ukraini: monohrafiia. “Human rights enforcement and protection in sovereign Ukraine”: monograph / V.V.Holovchenko, O.V. Holovchenko. Chernihiv: Publ. Lozovyi V.M. 328 p. [in Ukrainian].
8. *Hryshchuk O.V.* (2007) Liudska hidnist u pravi: filosofski problem. “Human dignity in law: philosophical problems”. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. 428 p. [in Ukrainian].
9. Hidnist liudyny. Shcho my rozumiiemo pid “hidnistiu”, “liudynoiu” ta “liudskoiu hidnistiu”? “Human dignity. What do we mean by “dignity”, “man” and “human dignity”? Materials of the international scientific-practical seminar “Human dignity in the law of Germany, Poland and Ukraine”. Kyiv, 2016. 216 p. [in Ukrainian].
10. *Budahova A.Sh.* (2001) Dostoinstvo lychnosti / A.Sh. Budahova. Konstytutsyonnoie pravo: slovar. “Dignity of personality. Constitutional Law”: Dictionary / Ed. V.V. Maksakov. Moscow. P. 139–140. [in Russian].
11. Postanova Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 27.02.2009 № 1. “Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of February 27, 2009 No. 1”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
12. Schloer B. Die Menschenwürde im ukrainischen Recht. Osteuropa Recht, 2017, P. 475 – 497 [in German].
13. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. Zakon Ukrainy. “On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of May 12, 2015 No. 389-VIII”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
14. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist. Zakon Ukrainy. “On advocacy and advocacy activities: Law of Ukraine from July 5, 2012 No. 5076-VI”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
15. Pro doshkilnu osvitu. Zakon Ukrainy. “On pre-school education: Law of Ukraine of June 11, 2001 No. 2628-III”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
16. Simeinyi kodeks Ukrainy. “Family Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 10, 2002 No. 2947-III”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
17. Pro Derzhavnu prohramu ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy na 2010 rik. “On the State Program of Economic and Social Development of Ukraine for 2010: Law of Ukraine of May 20, 2010 No. 2278-VI”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2278-17> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
18. Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141. “The Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141” [in Ukrainian].
19. *Antonovych M.* (2000) Ukraina v mizhnarodnii systemi zakhystu prav liudyny: Monohrafiia. “Ukraine in the international system of human rights protection: a monograph”. K.: Publish House “KM Academia”. 262 p.
20. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. “The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 No. 2341-III”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. No. 25. Art. 131 [in Ukrainian].
21. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. “Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 No. 435-IV”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No. 40–44. Article 356. [in Ukrainian].
22. Konstytutsiinyi sud Ukrainy. “Constitutional Court of Ukraine”. The official website. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-no-5-r2018> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

23. Kataloh yurydychnykh pozytsii Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (1997-2018). "Catalog of Legal Positions of the Constitutional Court of Ukraine (1997-2018)." URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-prava-svobody-i-obovyazky-lyudyny-i-gromadyanya> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

24. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy 29 hrudnia 1999 roku № 11-rp/99. "Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of 29 December 1999 No. 11-rp / 99." URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

25. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 5-r/2018. "Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of May 22, 2018 No. 5-r / 2018". URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-no-5-r2018> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

26. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 28 hrudnia 2014 roku № 76-VIII. "Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of December 28, 2014 No. 76-VIII". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

27. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 26 hrudnia 2011 roku № 20-rp/2011. "Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of December 26, 2011 No. 20-RP / 2011". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

28. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 25 sichnia 2012 roku № 3-rp/2012. "Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of 25 January 2012 No. 3-rp / 2012". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

29. *Savchyn M.V.* (2019) Porivnialno-konstytutsiine pravo: navchalnyi posibnyk. "Comparative Constitutional Law": Textbook. Kyiv: Yurinkom Inter. 328 p. [in Ukrainian].

30. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zakhyst hidnosti ta chesti fizychnoi osoby, a takozh dilovoi reputatsii fizychnoi ta yurydychnoi osoby. "On the case-law on the protection of the dignity and honor of the individual, as well as the business reputation of the individual and the legal entity: resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of February 27, 2009 No. 1" URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian]. Pro praktyku zastosuvannya sudamy zakonodavstva pry rozghliadi sprav pro usynovlennia i pro pozbavlennia ta ponovlennia batkivskykh prav. "On the Practice of the Application of Legislation by the Courts in the Consideration of Adoption Cases and on the Deprivation and Restoration of Parental Rights: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of March 30, 2007 No. 3". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

32. Pro sudovu praktyku u spravakh pro perevyschennia vlady abo sluzhbovykh povnovazhen. "On judicial practice in cases of abuse of power or authority, ruling the Supreme Court of Ukraine of 26.12.2003 No. 15". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

UDC 342.7:17.026.4] (477)

Kosilova Olha,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,

Research Officer,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-5574-3771

RIGHT TO DIGNITY IN THE SYSTEM RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN AND CITIZENS IN UKRAINE

The article analyzes the right to dignity as a fundamental natural right of the individual. Its scientific substantiation in Ukraine, normative protection and practice of the Constitutional Court of Ukraine and Supreme Court of Ukraine are investigated. There is a close correlation of the right to human dignity with the right to life, the

© Kosilova Olha, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).10](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).10)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

right to the protection of honor and business reputation, the right to a decent standard of living and access to social benefits.

It is revealed that the dignity of the person as a moral-value category and the natural right of the person is enshrined in the rules of public and private law, which reflects the dual structure of this right. There is no consensus among Ukrainian scholars on the right to dignity as a fundamental natural right. Compliance with the requirements of respect for human dignity is a source of democratic legitimacy for jurisdictional activities. At the same time, dignity as a separate right has not yet become an independent subject of scientific and legal analysis.

Dignity as a value-moral, legal category is enshrined in the norms of constitutional, civil and criminal law, administrative law. At the same time, the legislation of Ukraine does not contain a special legal norm defining the concept of the right to human dignity.

Constitutional protection of a person's dignity is usually done in the form of a human right to respect for his or her dignity, as well as a prohibition of torture, cruel, inhuman or degrading treatment, punishment, prohibition of medical, scientific or other experiments on a person without his / her free consent. .

The case law of the Constitutional Court of Ukraine and the Supreme Court of Ukraine contains separate judgments that indirectly relate to the protection of the right to human dignity, but their numbers are small in comparison with other European countries.

Keywords: dignity, right to human dignity, encroachment on human dignity, right to life, right to liberty, judicial protection, constitutional rights, Constitutional Court of Ukraine, Supreme Court of Ukraine.

Отримано 19.02.2020